

Czike Bernadett – Berényi Eszter

¹ egyetemi docens, Pannon Egyetem MFTK Antropológia és Etika Tanszék

² tanársegéd, Pannon Egyetem MFTK Antropológia és Etika Tanszék

A szabályokkal és a társadalmi részvétellel kapcsolatos attitűdök

Tanulmányunkban az emberek éghajlatváltozással kapcsolatos attitűdjét a TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0064 számú projektjének keretein belül zajló kérdőíves adatfelvétel adatainak segítségével vizsgáljuk. Elsőként a megkérdezettek szabályokhoz fűződő viszonyát vizsgáljuk meg, közelebbről azt, hogy a válaszadók milyen megoldásokat találnak megfelelőnek a környezettudatosságra vonatkozó attitűdök formálására. Az ezzel kapcsolatos kérdések a kérdőívben egyrészt a meghatározó ágensek valamint az összlakosság attitűdjének lehetséges befolyásolására vonatkoznak. Kiindulásunk az, hogy abban, hogy e kérdéskörben milyen megoldásokat tartanak helyesnek a megkérdezettek, meghatározó a szabályokhoz való viszonyuk, a szabályokkal kapcsolatban kialakult attitűdjük. Ezt az attitűdöt egyrészt a saját életükben, a szabályok kialakításával, betartásával összefüggő élmények, másrészt az őket körülvevő társadalmi rendszer és társadalmi viszonyok, és az abban elfoglalt helyük, státuszuk határozza meg.

Ha nem lukasztasz, az nem fair!

A fenti feliratot Dániában a buszon láttam 1991-ben. Eszembe jutott az akkori magyar közlekedési járműveken kiakasztott felirat: „Érvénytelen jeggyel, vagy jegy nélkül utazók pótdíjat fizetnek” Ennek hatására indult el bennem az alábbi gondolatmenet. Mert persze egyértelmű, hogy mindannyian „érezzük” a különbséget, de mi is az pontosan, amit érzünk? Ez volt a kérdésem.

Az attitűdöknek három összetevőjük van, a kognitív, az affektív és a viselkedéses komponens. Attól függően, hogy az attitűdök melyik komponense változik meg egy-egy szabály elsajátításakor, hipotézisünk szerint a szabályok három típusba sorolhatók.

Az első típusba tartoznak azok a szabályok, ahol a három komponens közül csupán a viselkedés változik meg, ezeket a szabályokat általában behódolással sajátítják el, és ezek azok a szabályok, amelyeket az emberek a saját érdekükben, legtöbbször vélt vagy valós létfenntartásuk érdekében tartanak be. Vagyis úgy gondolják, hogy ezeket a szabályokat mindenképpen be kell tartani, mert ha nem, akkor számukra veszélyes, életüket veszélyeztető helyzet alakul ki. Ezeket behódoláson alapuló szabályoknak nevezzük.

A második típusba az erkölcsi szabályokat soroljuk, amelyeknél a viselkedésen kívül az érzelmi komponens is megváltozik. Itt a szabály betartása feltételez egy szeretetkapcsolatot, egy kötődést, ami az érzelmi szálakat mozgatja. A betartás motivációja egy valamikor volt, vagy most is jelen lévő szeretetkapcsolat, és a közvetett cél ennek a

kapcsolatnak fenntartása. Ennek a kötődésnek a talaján alakul ki a lelkiismeret, amely később megszólal, ha az illető személy találkozik az adott helyzettel és be kellene tartania a szabályt.

A szabályok harmadik típusa az úgynevezett racionalizálható szabály, ahol az attitűd mindhárom komponense megváltozik, és aminek betartása elsősorban, az előbbieket mellet az értelmi belátáson alapul, ahol saját maga által belátott okokból, meggyőződésből nem szegi meg a szabályt az ember.

Ezzel szorosan összefügg az adott szabály kialakításának módja. Ez a mód – feltevésünk szerint – akkor eredményes, akkor jó, ha adekvát a szabály típusával, vagyis azt állítjuk, hogy a túlzott veszélyekkel járó esetekben, az oda tartozó szabályok kialakításánál a behódoltatás módszere a célszerű, az erkölcsi szabályoknál a kötődés létrehozása, és a racionalizálható szabályoknál pedig a magyarázat.

Mindezeket kitágítjuk arra is, hogy az emberek attitűdjé feltételezhetően a saját szabályélményükből (kialakítás módja és a szabály elsajátítás folyamata) táplálkozik akkor, amikor arról kérdezik őket, hogy milyen módszerekkel kellene valakiket szabályozni valamivel kapcsolatban.

Ugyanakkor ezek a szabályélmények nagyon erősen kötődnek ahhoz a társadalmi formához, amelyben a kérdezettek felnőttek, és amelyben jelenleg élnek. Ezzel azt állítjuk, hogy az idősebbek között többen lesznek, akik a behódoltatásban hisznek. Ezt arra alapozzuk, hogy az idősebbek hosszú ideig éltek diktatúrában, ahol a szabályok nagy részét behódolással sajátították el.

Másik állításunk, hogy a társadalomban elfoglalt hely is befolyásolja ezt az attitűdöt, nevezetesen a nők, illetve az alacsonyabb státuszú egyének esetleg a diákok is, inkább fognak olyan megoldásokat mondani, amelyek a behódoltatásra emlékeztetnek, a magasabb státuszúak pedig inkább a magyarázat vagy az érzelmi ráhatás erejében hisznek.

A szabályok típusait és a kialakítás módját egy egyszerűsített táblázat mutatja be (1. táblázat). A táblázatban az elsajátítás módja alapján a várható szabálytartás okait és típusait is jelezzük, valamint megnevezzük azt a társadalmi formációt is, amelyre legjellemzőbb az adott módszer.

1. táblázat. A szabály típusok és kialakításuk módjának összefüggései és várható következményei

<i>A szabály típusa / az elsajátítás módja</i>	<i>behódolás útján</i>	<i>identifikáció útján</i>	<i>racionalizáció útján</i>
Behódolást igénylő szabály	A büntetés nagyságának jeleznie kell a veszély nagyságát, hogy a baleset ne következzen be.	Személyi kultusz, a szeretett személy hiányában anarchia, életveszély.	Folyamatos életveszély, emiatt szorongás, anarchikus állapotok.
Identifikációt igénylő szabály	Diktatúra, erkölcsi terror, ha a büntetés elmarad, újra lop	Erős superego, lelkiismeretes viselkedés. Fontos az ideál pótlása (társ, vallás).	Minden racionalizálható Amit nem lehet ésszel megmagyarázni, az nincs. Ateista, pragmatikus.
Racionalizációt igénylő szabály	A szabály betartásának oka a büntetés, ha nincs büntetés, nincs ok.	Személyi kultusz. Minden az ideál jelenlététől függ, ha nincs ott, nincs szabály.	Az okok megkereshetők, a büntetés a világ természeténél fogva mindenképp bekövetkezik.

A fenti táblázat alapján látható, hogy a szabályok kialakításának módja és az annak nyomán kialakított attitűd szorosan összefügg egymással. Az is könnyen belátható, hogy a szabály betartására felhívó figyelmeztetés jellege is attól függ, hogy milyen mögöttes elgondolás van arról, hogy az emberek milyen szinten állnak az elsajátítás folyamatában.

E három szint Csepeli György és Bandura nyomán a behódolás, az identifikáció és az interiorizáció. A dán buszon a felirat abból indul ki, hogy az utazók interiorizálták a szabályt (lukasztani kell), mert belátták, hogy mindenki felel azért, hogy legyen miből fenntartani a buszt és az utazás költségeihez mindenkinek hozzá kell járulnia. A figyelmeztetés arra is apellál, hogy az erkölcsi alapok, lelkiismeret is jelen van, hiszen a „nem fair” kifejezés csak annak mondhat valamit, aki tisztában van a 'fair' fogalmával. A magyar felirat pedig abból indul ki, hogy az utazók elsősorban behódoltak a szabálynak és azt az előre jelzett büntetés miatt fogják betartani.

Az kérdőívben az első kérdés, amit a fentiek alapján megvizsgálunk, így hangzott: „Megítélése szerint mit lehet tenni annak érdekében, hogy a gazdaság szereplői tekintettel legyenek a természetre? Kérjük, rangsorolja a felsorolt lehetőségeket legfontosabbtól a legkevésbé fontosig!”

A megadott válaszlehetőségek közül feltételezzük, hogy a „szigorúbb szabályok” módszerét a szabálybetartási módok közül a behódolást előnyben részesítő kérdezetek tartják jónak, ennek a párjaként, de szigorúbb eseteként értelmezzük a „pénzbírság” választ, mivel itt egyértelmű a büntetésben való hit, vagyis, hogy a szabály addig érvényes, amíg büntetés jár a megszegéséért. A „környezetbarát döntések” válasz tulajdonképpen a helyére teszi ezt a problémakört, vagyis a racionalizálható szabályok körébe sorolja, a „szemléletformálás” válasz pedig ehhez még egyfajta érzelmi ráhatást is szükségesnek tart. A 2. táblázatból az látszik, hogy hányan tették az első, tehát legfontosabbnak vélt helyre az adott válaszokat.

2. táblázat. Megítélése szerint mit lehet tenni annak érdekében, hogy a gazdaság szereplői tekintettel legyenek a természetre?

<i>Válaszlehetőség</i>	<i>Első helyen megjelölők százalékos aránya a teljes mintában</i>
Szigorú szabályok	27,3
Pénzbírság	2,3
Környezetbarát döntések	50,7
Szemléletformálás	14
Összesen	94,3
Nincs válasz	5,7

A mintába bekerült személyek több mint a fele a környezetbarát döntéseket látja leginkább hatékony eszköznek a gazdasági szereplők befolyásolására. Ebből az következik, hogy ezt a kérdéskört sokan tartják alapvetően természettudományos problémának, és mint ilyen alkalmasnak ítélik arra, hogy az emberek attitűdjét az értelmi komponensen keresztül változtassák. Második helyen, de már csak fele akkora arányban, a szigorú szabályok következnek. Ennek magyarázata – a nyilvánvaló behódolósos attitűd jelenlétén belül – sokféle lehet. Lehet a korábbi életükben konkrétan tapasztalt iskolai minta, vagy közvetett társadalmi szinten kapott minta, amelyet a válaszadók valahonnan átvettek. A négy lehetőség közül a szemléletformálás tűnik a harmadik legfontosabb eszköznek, érdekes lesz majd megnézni, hogy kik részesítik azt előnyben. A negyedik a pénzbírság lett, amelyet csak a válaszadók pusztán 2 százaléka tartott a legfontosabbnak. Ez arra mutat, hogy a konkrét módon megfogalmazott büntetést, az egyértelmű behódoltatás módszerét igen kevesen tartják célravezetőnek. Az is elképzelhető, hogy ez a megoldás azért került ilyen hátra, mert a gazdasági szereplőkkel kapcsolatban – mivel azok a társadalmi hierarchiában magasabban helyezkednek el – nem tartják hatékony eszköznek.

A kérdéssel kapcsolatban a lakóhely, a nem, valamint a befejezett iskolai végzettség nem mutat szignifikáns korrelációt – lehet, hogy a kis elemszámú minta nem hozza

ki a lehetséges összefüggést –, azaz a fenti háttérváltozók jelen adatok alapján nem befolyásolják a kérdésre adott választ. Ez mindenképpen érdekes tény, hiszen azt várná az ember, hogy az iskolázottság, valamint a nem valamilyen módon befolyásolni fogja, hogy melyik módszert tartja alkalmasnak a kérdezett az attitűdök formálására. A következőkben az almintákról lesz szó ugyanebben a kérdésben.

A szignifikáns összefüggést mutató változók a 3. táblázatban láthatók.

3. táblázat. Válaszok alminták szerint

		Elsősorban mit kellene tenni a gazdasági szereplőkkel				összesen
		szigorú szabályok	pénzbírság	környezetbarát döntések	szemléletformálás	
Almintá	Állandó népesség	29,0%	2,5%	53,7%	14,8%	100,0%
	Középiskolás diák	12,1%	12,1%	63,6%	12,1%	100,0%
	Egyetemista diák	15,8%	15,8%	50,0%	18,4%	100,0%
	Tanár	33,3%	11,1%	50,0%	5,6%	100,0%
	Tanító	18,9%	5,4%	54,1%	21,6%	100,0%
	Egyházi tisztviselő	30,6%	8,3%	33,3%	27,8%	100,0%
	Polgármester	22,5%	5,0%	65,0%	7,5%	100,0%
	Vállalkozó	21,6%	13,5%	45,9%	18,9%	100,0%
	Médiaszakember	25,0%	8,3%	47,2%	19,4%	100,0%
Átlag	25,7%	6,3%	52,4%	15,6%	100,0%	

A táblázatból kitűnik, hogy az alminták mindegyikének tagjai átlagosan a környezetbarát döntéseket tartják a legfontosabb eszköznek. Ez arra mutat, hogy az emberek, ha van a lehetséges válaszok között kompromisszumos megoldás, akkor azt részesítik előnyben, ha lehet, akkor kerülnek a konfliktusba. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy az egyházi tisztviselők körében nincs nagy különbség az első három eszköz között: a szigorú szabályok majdnem ugyanolyan fontos eszköznek tűnnek, mint a környezetbarát döntések, de a szemléletformálást is 27 százaléknian tették meg legfontosabbnak. Ebből az következik, hogy az egyházi szereplők nagyon különbözőek, és van közöttük olyan, aki feltételezhetően nem riad vissza keményebb eszközök használatától sem, ha egy-egy szabály betartatásáról van szó.

A legtöbb csoportnál a szigorú szabályokat ugyan szintén második leggyakrabban említették, mint legfontosabb lehetséges eszközt, de arányában ez jócskán elmarad a környezetbarát döntésektől. A diákoknál és a tanítóknál pedig a szemléletformálás a második leggyakrabban, vagyis legfontosabbnak említett eszköz. Ez azt mutatja, hogy a diákok érzékenyebbek arra, hogy úgynevezett „bevonó” technikákat, illetve érzelmekre is ható eszközöket használjanak, ez koruknál és társadalmi státuszuknál fogva lehet fontos számukra. Érdekes módon a tanítóktól eltérően a tanárok körében nem ez a helyzet, s az összes csoport között körükben a legmagasabb azoknak az aránya (33 százalék), akik a szigorú szabályokat említették mint legfontosabb eszközt. Jellemző ez a különbség a tanítók és a tanárok attitűdjében, ez valószínűleg abból ered, hogy a fiatalabb korosztállyal foglalkozó pedagógusok inkább fontosnak tartják az érzelmi hatást, a kötődésen alapuló szabálytartást, hiszen tapasztalatuk szerint ez célravezetőbb. A tanárok szigorú szabályokra alapozó megoldásmódjának túlsúlya azt mutatja, hogy az idősebb, serdülőkkel való tartós együttlét bizonyos mértékben kiábrándította őket a racionalizálható, illetve kötődésre alapuló szabálykialakítási módszerekből.

Közös szabályok létrehozása, kompetencia motívum, társadalmi részvétel

A közös szabályok létrehozásának módjára vonatkozó elképzelésekre és ezen keresztül valójában a társadalmi részvétel szükségességének erősségével kapcsolatos attitűdre kérdez rá a következő kérdés (a kérdőív 3.2-es kérdése). Arra, hogy a válaszadó mit tart helyesnek a tekintetben, hogy kiket, milyen körben és milyen módon vonjanak be a döntések meghozatalába.

Az erre adott válaszokat meghatározza az, hogy kinek milyen elképzelése van saját hatásköréről. Ezt a pszichológiában kompetencia motívumnak nevezik. Ennek a motívumnak a kialakulása és megléte vagy hiánya szoros összefüggésben van az úgynevezett külső-belső kontrollos attitűddel.

A kompetencia motívum azt jelenti, hogy az ezzel rendelkező ember úgy érzi, hogy általában hatással tud lenni a környezetére. Hozzáértőnek, kompetensnek tartja magát általában, vagyis úgy gondolja, hogy képes megcsinálni bizonyos dolgokat, illetve van benne hit arra vonatkozóan, hogy ezeket meg is tudja csinálni.

Ez az érzés szorosan összefügg az önbizalommal, hiszen nem elég, hogy azt gondolja valaki magáról, hogy megtanult beverni egy szöveget, fontos, hogy el is higgye magáról, hogy meg tudja csinálni.

A kompetenciaérzés szélesebb értelemben a külső, belső kontrollos attitűddel van szoros kapcsolatban. Az úgynevezett külső kontrollos személy (*Rotter, 1990*) azt gondolja magáról, hogy a körülötte lévő dolgokat nem ő irányítja, nem ő ellenőrzi, nincs hatása arra, ami vele, illetve körülötte történik. Abban hisz, hogy az eseményeket általában rajta kívül álló erők irányítják és kontrollálják. Ebből következően, mivel nem hisz a saját részvételének hatásában, feltételezhetően nem tartja fontosnak a társadalmi problémákba való beleszólást sem. A rajta kívül álló vélt vagy valós irányító és kontrolláló személyek, akik a sorsát felügyelik, lehetnek magasabb státuszú emberek, vagy lehet a „sors” vagy valamilyen földön túli erő.

Ezzel szemben a belső kontrollos ember, aki rendelkezik kompetenciaérzéssel, hisz abban, hogy maga irányítja saját életét és hatással van a körülötte lévő eseményekre. Ennek megfelelően a következő kérdésnél valószínűleg olyan választ fog adni, ami a társadalmi részvétel fontosságát jelzi. Az az elképzelésünk, hogy az embereket ebben a kérdésben ez az attitűd és ez a motívum befolyásolja.

A külső, belső kontrollosság tanult attitűd, amit nagyon sok minden befolyásol. Elsősorban a nevelés és a szülői minta az, ami hatással van rá, de felnőtt korban is változhat az embert érő iskolai, munkahelyi, tágabb környezeti hatások és minták befolyásolhatják.

Kutatásunkban feltehető, hogy a magasabb társadalmi státuszú emberek inkább rendelkeznek önbizalommal, így kompetencia-motívummal is, és inkább belső kontrollosak. Míg azok, akik alacsonyabb társadalmi státuszúak, kevésbé rendelkeznek kompetencia motívummal, kevésbé szavaznak majd a részvételre és a beleszólásra. A kérdésre adható válaszok magukban foglalják az arra vonatkozó attitűd vizsgálatának lehetőségét is, hogy a megkérdezettek mit gondolnak arról, hogy egy-egy döntéshez konszenzus kell, illetve a harmadik lehetőségként megadott vétőjog választása azt jelenti, hogy a válaszadó erősen kiáll az emberi jogok mellett ebben a kérdésben (4. táblázat).

4. táblázat. A lakossági véleménynyilvánítási lehetőségek támogatottsága

A környezetvédelemmel kapcsolatban az utóbbi évek során bővültek a lakosság véleménynyilvánítási lehetőségei. Ön melyik változatot tartja a részvétel legelfogadhatóbb formájának az alábbiak közül? (%)	
A közvetlenül érintett embereknek legyen módja véleménye kifejtésére, de ezeknek nincs kötelező érvényük a projektekre	72,9
A helybelieknek nem csak kívánságaik lehetnek, hanem egyezsége is kell jutni velük	11,7
A helyi érintetteknek konfliktus esetén, végső soron vétőjoguk is legyen	15,4
Összesen	100

Akik válaszoltak, azok közülük a leggyengébb beleszólási móddal értettek egyet a legtöbbben (73 százalék), 33 százaléknian választották a közepes erősségű lehetőséget. 15 százaléknian választották a legerősebb lehetőséget, azaz, egyetértettek azzal, hogy a helyi szereplőknek vétőjogot kellene adni. Valószínűleg az embereknek Magyarországon és főképpen vidéken kevés tapasztalatuk van arról, hogy bevonják őket helyi, őket is érintő problémák vagy kérdések megoldásába, ezért kevésbé is igénylik ezt a lehetőséget a maguk számára. Ennek a feltételezésnek az alátámasztására érdemesnek tűnt, hogy a kérdésre adott válaszok eloszlását megnézzük különböző háttérváltozók mentén. Ekkor kiderült, hogy a kérdésre adott válaszok esetében nem mutatható ki szignifikáns összefüggés a vallásossággal, a nemmel és az életkorral.

A lakóhely típusa szerinti vizsgálat során ugyanakkor már érdemi különbségek mutathatók ki, ez látható az 5. táblázatból.

5. táblázat. A környezetvédelem az utóbbi évek során bővültek a lakosság véleménynyilvánítási lehetőségei. Ön melyik változatot tartja a részvétel legelfogadhatóbb formájának az alábbiak közül? – válaszok lakóhely típusa szerint

		<i>A közvetlenül érintett embereknek legyen módja véleménye kifejtésére, de ezeknek nincs kötelező érvényük a projektekre</i>	<i>A helybelieknek nem csak kívánságaik lehetnek, hanem egyezsége is kell jutni velük</i>	<i>A helyi érintetteknek konfliktus esetén végső soron vétőjoguk is legyen</i>	<i>Összesen</i>
Lakóhely	Község	77,30%	6,10%	16,70%	100,00%
	Város	68,70%	17,20%	14,20%	100,00%
Összesen		72,90%	11,70%	15,40%	100,00%

A táblázatból szignifikáns ($\chi^2=0,02$) összefüggésre derül fény, eszerint másmilyen a kérdésekhez való hozzáállás. Mindkét csoport tagjai körében döntő többségben vannak azok, akik csak a leggyengébb állítással értenek egyet, ugyanakkor a városi lakosság esetében a kérdés skálaként viselkedik: a második legerősebb állítással 17 százaléknian, a legerősebb állítással a legkevésbé, 14 százaléknian értenek egyet. A községek lakosságánál ez a szerkezet más, hiszen ott, miközben elsőprő többség (77 százalék!) foglal állást a leggyengébb lehetőség mellett, ugyanakkor a második legnagyobb támogatói köre a legerősebb állításnak van, majdnem 17 százaléknian – ez több, mint a városi lakosok körében mért arány. Elképzelhető, hogy az eredmények mögött egyszerre állnak a városi és a falusi lakosság eltérő általános attitűdjei – a városi lakosság elképzelhető, hogy általában magasabb önbecsülésű és ebből következően jogait is jobban számon kéri. Ugyanakkor egy kisebb közösségben, ahol az emberek egymással közelebbi és közvetlen kapcsolatban vannak, több lehetőség és ennek megfelelően több élmény is lehet a lakosság bevonásával kapcsolatban – hipotézisünk szerint a községi lakosoknak az

a része, aki személyesen élt már meg hasonló helyzetet, más beállítódású, mint a többi közösségi lakos, s ez nyilvánul meg a legerősebb állítás igenlésénél.

A 6. táblázatban ugyanezt a kérdést vizsgáljuk meg az alminták válaszaival vonatkozóan, ahol szintén szignifikáns ($\chi^2=0,000$) összefüggést találtunk.

6. táblázat. A környezetvédelem az utóbbi évek során bővültek a lakosság véleménynyilvánítási lehetőségei. Ön melyik változatot tartja a részvétel legelfogadhatóbb formájának az alábbiak közül? – válaszok az alminták szerint

	<i>A közvetlenül érintett embereknek legyen módja véleménye kifejtésére, de ezeknek nincs kötelező érvényük a projektekre</i>	<i>A helybelieknek nem csak kívánságaik lehetnek, hanem egyezsége is kell jutni velük</i>	<i>A helyi érintetteknek konfliktus esetén, végső soron vétőjoguk is legyen</i>
Állandó népesség	72,90%	11,70%	15,40%
Középiskolás diák	18,20%	66,70%	15,20%
Egyetemista diák	42,10%	42,10%	15,80%
Tanár	11,80%	55,90%	32,40%
Tanító	15,80%	44,70%	39,50%
Egyházi tisztviselő	17,90%	56,40%	25,60%
Polgármester	24,30%	59,50%	16,20%
Vállalkozó	17,10%	45,70%	37,10%
Médiaszakember	29,70%	45,90%	24,30%

A kérdés nemcsak a társadalmi részvételről szól, hanem megjelenik benne annak az igénynek a szintje is, hogy a döntésekbe milyen mértékben vonják be a lakosságot.

Már korábban is láttuk, de nem árt hangsúlyozni: az állandó népesség körében elsősoró azoknak az aránya, akik a leggyengébb verzióra „szavaztak”: 73 százalék. Vagyis elmondhatjuk, hogy az összlakosságra igaz, hogy nincs vagy kevés a tapasztalata arról, hogy közvetlenül részt vett az őt érintő döntések meghozatalában és valószínűleg ezért nincs igénye sem arra, hogy konkrétan részt vehessen a döntésekben. Inkább jellemző rá a kompetencia motívum hiánya és a külső kontrollós attitűd.

Azonban a legtöbb almintá esetében alacsonyabb a leggyengébb érdekérvényesítési móddal egyetértők aránya, és ők a legnagyobb arányban a második legerősebb verzióra (egyezség) voksoltak: a középiskolás diákok (67 százalék), a polgármesterek (!), az egyházi tisztviselők és a tanárok több, mint a fele választotta ezt az opciót. Ugyanakkor fontos elmondani, hogy a középiskolás minta olyan kicsi, hogy az eredményei igazán nem értelmezhetőek. Azonban így is levonhatjuk azt a következtetést, hogy az alminták összességében is inkább rendelkeznek kompetencia motívummal és inkább belső kontrollós attitűdűek, mint az összlakosság.

A középiskolás diákoknak, még ebben a kis mintában is feltételezhetően, életkorukból fakadóan igazságérzetük és kritikai gondolkodásuk igen magas, identitáskereső korszakukban különösen fontos, hogy a véleményüket vegyék figyelembe. A polgármesterek, egyházi tisztviselők és tanárok – társadalmi státuszuknál fogva – természetesnek tartják, hogy befolyásoló tényezői legyenek a körülöttük lévő eseményeknek. Tehát az általunk kiválasztott alminták mindegyikének – valószínűleg különböző okokból – fontos az egyezség megléte.

Érdekes megnézni azt, hogy hogyan alakulnak a vélemények a legerősebb, a vétőjogot is megengedő válaszok esetében. Az átlagos 21 százalékos egyetértést a tanítók (39,5 százalék) és a vállalkozók (37 százalék) esetében haladják meg leginkább a válaszok. Láthatjuk, hogy a legmagasabb százalékban a vétőjogra igényt tartók a tanítók, őket

követik a vállalkozók. A vállalkozókról elmondhatjuk, hogy ez a réteg az, amelyik – státuszánál fogva – legkevésbé kiszolgáltatott, független, ezért elég bátor ahhoz, hogy vétőjogra is igényt tartson. Ugyanakkor érdekes eredmény, hogy a tanítók még a vállalkozóknál is magasabb százalékban szavaztak a vétőjogra. Náluk ezt a voksolást társadalmi státuszukkal nehezen lehet magyarázni. Ugyanakkor elképzelhető, hogy magas az igazságérzetük és talán bátrabbak a többiekénél.

Elvárható lenne, hogy a magasabb iskolai végzettség magasabb státusszal jár, így a beleszólás jogának igénye erősödik a magasabb iskolai végzettség hatására. Vizsgálatunkban azt találtuk, hogy az iskolai végzettség és a feltett kérdés között valóban kimutatható korreláció, ennek irányát és mértékét a 7. táblázat szemlélteti.

7. táblázat. A környezetvédelem az utóbbi évek során bővültek a lakosság véleménynyilvánítási lehetőségei. Ön melyik változatot tartja a részvétel legelfogadhatóbb formájának az alábbiak közül? – válaszok iskolai végzettségek szerint

		<i>A közvetlenül érintett embereknek legyen módja véleménye kifejtésére, de ezeknek nincs kötelező érvényük a projektekre</i>	<i>A helybelieknek nem csak kívánságaik lehetnek, hanem egyezsége is kell jutni velük</i>	<i>A helyi érintetteknek konfliktus esetén, végső soron vétőjoguk is legyen</i>
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	Általános iskola	88,60%	4,50%	6,80%
	Szakk munkás	62,00%	15,20%	22,80%
	Szakközépiskola	65,50%	16,40%	18,20%
	Gimnázium+felsőfokú szakképzés	85,30%	8,80%	5,90%
	Főiskola	82,90%	4,90%	12,20%
	Egyetem	53,80%	23,10%	23,10%

Minden végzettségi csoportban a leggyengébb lehetőséget választották a legtöbben, de eltérő mértékben: az általános iskolai végzettségűek 88 százaléka, míg az egyetemi végzettségűeknek „csupán” 54 százaléka; de még esetükben is a többségről beszélünk. A vétőjogot is az egyetemi végzettségűek támogatják a leginkább, és hasonló mértékben a szakiskolai végzettségűek is. Az általános iskolai végzettségűek és a gimnáziumi érettségivel rendelkezők körében a teljes populációhoz képest messze alulreprezentáltak azok, akik ezt az opciót választották.

Nem meglepő módon, a kérdéssel kapcsolatos attitűdöknek van köztük a politikai beállítódáshoz, ezt mutatja be a következő táblázat (8. táblázat).

8. táblázat. A környezetvédelem az utóbbi évek során bővültek a lakosság véleménynyilvánítási lehetőségei. Ön melyik változatot tartja a részvétel legelfogadhatóbb formájának az alábbiak közül? – politikai beállítottság szerint

<i>Politikai beállítottság</i>	<i>A közvetlenül érintett embereknek legyen módja véleménye kifejtésére, de ezeknek nincs kötelező érvényük a projektekre</i>	<i>A helybelieknek nem csak kívánságaik lehetnek, hanem egyezsége is kell jutni velük</i>	<i>A helyi érintetteknek konfliktus esetén, végső soron vétőjoguk is legyen</i>
Baloldali	66,70%	16,70%	16,70%
Közép	80,40%	3,60%	16,10%
Jobboldali	58,20%	20,30%	21,50%

Úgy tűnik, hogy már maga az a tény, hogy valakit valamilyen irányú politikai elköteleződés jellemez, tehát az, hogy valaki egyáltalán besorolható-e jobb vagy baloldalinak, hajlamosít arra, hogy erősebb eszközöket tartson kívánatosnak a lakossági véleménynyilvánításra. Eközben a politikailag nem besorolhatók elsöprő többsége (80 százalék!) a leggyengébb lehetőségre szavazott; ugyanakkor körükben a „maradék” inkább a legerősebb verzióra szavazott, nem pedig a második leggyengébbre. Ebből az

következik, hogy a politika iránti érdeklődés már eleve annak lehet az eredménye, hogy valaki szeretne részt venni a körülötte lévő események formálásában és valószínű, hogy hisz annak értelmében is. Tehát elmondható, hogy a politika iránt érdeklődő emberek inkább rendelkeznek kompetencia motívummal. Ezt a továbbiakban érdemes lenne önmagában is kutatni.

Úgy tűnik, hogy már maga az a tény, hogy valakit valamilyen irányú politikai elköteleződés jellemez, tehát az, hogy valaki egyáltalán besorolható-e jobb vagy baloldalinak, hajlamosít arra, hogy erősebb eszközöket tartson kívánatosnak a lakossági véleménynyilvánításra. Eközben a politikailag nem besorolhatók elsöprő többsége (80 százalék!) a leggyengébb lehetőségre szavazott; ugyanakkor körükben a „maradék” inkább a legerősebb verzióra szavazott, nem pedig a második leggyengébbre. Ebből az következik, hogy a politika iránti érdeklődés már eleve annak lehet az eredménye, hogy valaki szeretne részt venni a körülötte lévő események formálásában és valószínű, hogy hisz annak értelmében is. Tehát elmondható, hogy a politika iránt érdeklődő emberek inkább rendelkeznek kompetencia motívummal.

A klímaváltozás jelentőségének és befolyásolhatóságának megítélése

A továbbiakban azt vizsgáltuk, hogy a megkérdezettek mennyire tartják sorsszerűnek, illetve befolyásolhatónak a klímaváltozást. Mint előzőleg kifejtettük, a belső kontrollós attitűd jellemzője, hogy aki ilyen attitűdű, az a körülötte lévő jelenségeket, eseményeket úgy éli meg, hogy azokhoz köze van, tőle függenek, vagyis képes őket befolyásolni. A kompetens ember hite szerint hatással van a környezetére. A kérdőív 3.12-es kérdése – a klímaváltozással összefüggésben – éppen ezt az attitűdöt vizsgálja. Elsőként azt kell a válaszadónak megítélnie egy 1–4 közötti skálán, hogy mennyire ért azzal egyet, hogy az éghajlatváltozás megállíthatatlan folyamat.

A kompetencia-érzéshez és a külső-belső kontrollós attitűdhez úgy kapcsolódik ez a kérdés, hogy feltételezésünk szerint az, aki rendelkezik ilyen érzéssel és belső kontrollós attitűdű, az kevésbé fogja a klímaváltozást befolyásolhatatlannak, megállíthatatlannak tekinteni, tehát inkább nem ért egyet majd ezzel az állítással. Feltehető az is, hogy a második állítás azoknak az egyet-

értését fogja hozni, akik kevésbé tartják magukat kompetensnek, hatásosnak az őket körülvevő világ befolyásolását illetően, ezért hajlamosak lesznek arra, hogy bagatellizálják ezt a kérdést és erős egyetértéssel reagáljanak azokra az állításokra, amelyek a klímaváltozás – mint probléma – jelentőségét elhanyagolhatónak tekintik.

A bagatellizálás az egyik módja lehet annak, hogy önmagát felmentse az ember, hiszen ha valójában nincs nagy probléma, nem is kell tenni ellene. Ez csökkenti a kognitív

disszonancia (Festinger, 1980) érzését, ami akkor keletkezik, ha két ellentétes tudattartalom van egyszerre jelen, vagy az attitűd két komponense ütközik egymással. Egyszerűen itt az jelenthetné a disszonanciát, hogy az éghajlatváltozás súlyos probléma, de mégsem cselekszik semmit az ember. Ezt a disszonanciát lehet csökkenteni, ha az illető magát a problémát kicsinyíti le.

Azt jósoljuk, hogy az összlakosság és a különböző alminták között szignifikáns különbség lesz ezekben a kérdésekben: nevezetesen azok, akik a korábbi két kérdésben inkább mutattak belső kontrollis attitűdöt és kompetencia érzésről tanúskodtak válaszaik (diákok, tanítók, városiak és fiatalabbak), ebben a kérdésben is ilyen attitűddel válaszolnak majd.

A lakossági mintában a 9. táblázat szerint alakultak a válaszok.

9. táblázat. Az éghajlatváltozás jelentőségének és befolyásolhatóságával kapcsolatos válaszok a lakossági mintában

3.12. Kérjük, mondja meg, mennyire ért egyet az alábbi állításokkal?			
	<i>Az éghajlatváltozás egy megállíthatatlan folyamat, ami ellen nem tehetünk semmit</i>	<i>Az éghajlatváltozás súlyossága el van túlozva</i>	<i>Szén-dioxid kibocsátásnak csak jelentéktelen hatása van az éghajlat változására</i>
1: Egyáltalán nem ért egyet	23,1	24,5	44,5
2: Többnyire nem ért egyet	18,1	58,6	39
3: Többnyire egyetért	47,5	13,8	13
4: Teljesen egyetért	11,4	3,1	3,4
Összesen	100	100	100
Nem tudja			
Átlag (1-4)	2,47	1,96	1,75

Az összlakosságot tekintve legkevésbé azzal értenek egyet az emberek, hogy a szén-dioxid kibocsátásnak csak jelentéktelen hatása van az éghajlatváltozásra, és azt az állítást is inkább elutasítják, hogy az éghajlatváltozás súlyossága el van túlozva. Az éghajlatváltozás megállíthatatlansága már jóval inkább megosztja az embereket: bár többen vannak, akik egyáltalán nem értenek egyet, mint akik egyetértenek (23 százalék vs 11 százalék), ugyanakkor az egyetértők és inkább egyetértők összesen a válaszadóknak több, mint a felét (59 százalék) teszik ki. Ennek a válasznak, mint tulajdonképpeni döntésnek nagyon súlyos következményei vannak, hiszen, ha alapvetően sorsszerű, mindenképpen bekövetkező eseménynek ítélünk valamit, akkor ott nincs jelentősége annak, hogy mit teszünk ellene vagy érte, nincs szükség semmilyen tetre, viselkedésmódosításra, társadalmi részvételre. Ezzel a döntéssel le is veszik az emberek a vállukról a felelősséget, hiszen nincs mit tenni, mivel a dolgok mindenképpen bekövetkeznek.

Elvárásunk szerint az alminták nem így viselkednek majd, hiszen ők – mint az előzőekből is láttuk – inkább rendelkeznek kompetencia motívummal, és inkább belső kontrollis attitűdűek (10. táblázat).

10. táblázat. Az éghajlatváltozás „sorsszerűsége” alminták szerint

<i>Alminta</i>	<i>Az éghajlatváltozás egy megállíthatatlan folyamat, ami ellen nem tehetünk semmit</i>	<i>Az éghajlatváltozás súlyossága el van túlozva</i>
Állandó népesség	2,4716	1,9552
Középkisiskolások diákjai	2,0750	1,8500
Egyetemista diákjai	2,2250	2,2250
Tanár	1,8250	1,7000
Tanító	1,8500	1,5750
Egyházi tisztviselő	1,7500	1,7000
Polgármester	1,6923	1,5897
Vállalkozó	2,0250	1,8750
Médiaszakember	1,8205	1,9000
Átlag	2,1815	1,8752

Előzetes várakozásainknak megfelelően a három állításból kettő esetében valóban kimutatható a szignifikáns összefüggés. Miközben az állandó népesség nagyjából középen helyezkedik el a tekintetben, hogy az éghajlatváltozás megállítható-e avagy sem, addig a kiemelt almintákban többen hiszen a megállíthatóságban- leginkább a tanárok, tanítók, egyházi szakemberek és médiaszemélyiségek. Meglepő módon az egyetemisták értenek leginkább egyet azzal az állítással, hogy az éghajlatváltozás súlyossága el van túlozva. Leginkább a tanítók és a polgármesterek ellenzik ezt az állítást. A válaszok alapján elmondható, hogy az alminták az egész mintával összehasonlítva sokkal inkább hisznek abban, hogy az éghajlatváltozás megállítható, vagyis hisznek abban, hogy tudnak tenni ellene. Különösen a tanítók és a polgármesterek hisznek benne. A diákok különös válaszára talán az lehet a magyarázat, hogy ők keveset éltek és így a hosszabb távú – időben távolabb lévő – veszélyekre kevésbé érzékenyek, illetve hajlamosak azt elbagatellizálni. A vállalkozók ennél a kérdésnél nem mutatnak túl nagy eltérést az összminta attitűdjétől, elképzelhető, hogy számukra sok elönytelen lépéssel járhatnak a környezetvédelmi szabályok és a klímaváltozás megakadályozására vonatkozó tervek, így inkább saját érdekük kerekedik fölül ennek a kérdésnek a megválaszolásakor.

Feltételezésünk szerint nemcsak az alminták tagjai mutatnak más attitűdöket, mint az alappopuláció, hanem egyes háttérváltozók mentén is különbségekre bukkanhatunk.

A három állítás közül kettő (megállíthatatlanság és szén-dioxid kibocsátás) esetében látunk az iskolai végzettség és az attitűdök között kapcsolatot. A kapcsolat ugyanakkor nem lineáris: a leginkább a szakmunkás- és szakközépkisiskolai végzettségűek értenek egyet mindkét állítással, ugyanakkor nem mondhatnánk, hogy a nem-egyetértés (tehát a nem-lemondó attitűd) iskolai végzettségi fokunként nő, hiszen mindkét állítással kapcsolatban megfigyelhető, hogy az általános iskolai végzettségűek körében nagyobb az elutasítás, mint a felsőfokú végzettségűek körében (11. táblázat).

11. táblázat. Az állításokkal való egyetértés iskolai végzettségek szerint

<i>Legmagasabb befejezett iskolai végzettség</i>	<i>Kérjük, mondja meg, mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? Az éghajlatváltozás egy megállíthatatlan folyamat, ami ellen nem tehetünk semmit (1: egyáltalán nem ért egyet; 4: teljesen egyetért)</i>	<i>3.12. Kérjük, mondja meg, mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? Szén-dioxid kibocsátásnak csak jelentéktelen hatása van az éghajlat változására (1: egyáltalán nem ért egyet; 4: teljesen egyetért)</i>
Általános iskola	2,63	2,04
Szakiskola	2,26	1,61
Szakközépiskola	2,3	1,53
Gimnázium, felsőfokú szakképzés	2,84	2
Főiskola	2,67	1,81
Egyetem	2,54	1,92

Ami a többi háttérváltozót illeti, az életkorral kapcsolatban azt várjuk, hogy az életkor előre haladásával nő a „belenyugvó” hajlam, kevésbé lesz jellemző a belső kontrolllos attitűd, inkább lemondó válaszok születnek, hiszen az eddigi szocializációs tapasztalatok nem erősítették, hanem valószínűleg csökkentették a kompetencia motívumot és az önbizalmat (12. táblázat).

12. táblázat. Az állításokkal való egyetértés életkor szerint

<i>Életkorcsoportok</i>	<i>Kérjük, mondja meg, mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? Az éghajlatváltozás egy megállíthatatlan folyamat, ami ellen nem tehetünk semmit</i>
Kevesebb, mint 24 év	2,28
25–34 év	2,12
35–44 év	2,37
45–54 év	2,65
55–64 év	2,61
65 éven felüliek	2,66

Az életkori csoportokkal kapcsolatban egyedül az éghajlatváltozás megállíthatatlanságával kapcsolatos állítás esetében láthatunk szignifikáns együttjárást. Majdnem lineáris együttjárást tapasztalhatunk az életkor és az állítással való egyetértés között. Tehát elmondható, hogy elképzelésünknek megfelelően az idősebbek lemondóbbak, lehet, hogy több tapasztalatuk van arról, hogy a körülöttük lévő dolgokat nem tudják befolyásolni, vagy az is lehet, hogy kevésbé érdekli őket a távoli jövő, mint a fiatalabbakat.

Az eddigi eredmények alapján azt jósoljuk, hogy a vallásos emberek inkább hisznek majd a sorsszerűségben, inkább hajlamosak arra, hogy a maguk szerepét kicsinyítsék. Az éghajlatváltozás megállíthatatlanságára és a szén-dioxid hatásra vonatkozó attitűdök mutatnak szignifikáns összefüggést (13. táblázat).

13. táblázat. Az állításokkal való egyetértés vallásosság szerint

Vallásosság három kategóriában	<i>Kérjük, mondja meg, mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? Az éghajlatváltozás egy megállíthatatlan folyamat, ami ellen nem tehetünk semmit</i>	<i>Kérjük, mondja meg, mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? Szén-dioxid kibocsátásnak csak jelentéktelen hatása van az éghajlat változására</i>
Egyháziasan vallásos	2,48	1,93
A maga módján vallásos	2,69	1,69
Nem vallásos	2,12	1,62

A legkevésbé a „maguk módján” vallásosak, a leginkább pedig a nem vallásosak értenek egyet az éghajlatváltozás megállíthatatlanságával. Ugyancsak a nem vallásosok értenek leginkább egyet a szén-dioxid hatásra vonatkozó állítással. Valószínű, hogy a magukat „maguk módján” vallásosnak tekintők szuverénebb egyéniségek, nem probléma számukra az egyéni megoldások keresése, így feltehető, hogy önbizalmuk és kompetencia-érzésük is nagyobb.

A vallásosság mellett egy másik világnézethez köthető jellegzetességről, a politikai beállítódásról is azt gondoljuk, hogy hozzájárul ahhoz, hogy az emberek hogyan gondolkodnak az ilyen jellegű kérdésekről.

Feltesszük, hogy akik valamilyen kapcsolatban állnak a politikával, legalább valahol elhelyezik magukat ezen a tengelyen, azok inkább hisznek a részvétel fontosságában és inkább képzelik azt magukról, hogy hatással vannak a körülöttük zajló folyamatokra.

A három állítás közül kettő esetében valóban mutatkoznak szignifikáns hatások (14. táblázat).

14. táblázat. Az állításokkal való egyetértés politikai beállítódás szerint

Politikai beállítódás	<i>Kérjük, mondja meg, mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? Az éghajlatváltozás súlyossága el van túlozva</i>	<i>Kérjük, mondja meg, mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? Szén-dioxid kibocsátásnak csak jelentéktelen hatása van az éghajlat változására</i>
Bal	1,85	1,62
Közép	2,25	2,18
Jobb	1,94	1,63

A politikai beállítódásokat tekintve mindkét szignifikánsnak bizonyuló állítással kapcsolatban elmondható, hogy a politikailag besorolhatók (legyenek akár jobb-, akár baloldaliak) kevésbé értenek egyet az állításokkal, mint a magukat sehova sem besorolók. Könnyen belátható, hogy a politika iránti érdeklődés már önmagában mutat egyfajta részvételi szándékot a körülöttünk lévő események befolyásolására. Ezért lehet, hogy inkább befolyásolhatónak érzik azok, akik valamilyen affinitást, akár jobb-, akár baloldali irányban éreznek a politika iránt.

Megfogalmazható az a hipotézis, hogy a magasabb szintű involválódás a közéletbe hatással van az állításokkal kapcsolatos attitűdökre, s az esetleges (attitűdök alapján vélelmezhető) aktivitási szintre. Ezt látszik alátámasztani, hogy az alminták többségében a megkérdezettek jóval kevésbé értenek egyet a passzivitást és lemondást sugalló állítással, viszont a probléma súlyosságát is ők látszanak leginkább felismerni.

A cselekvés okai

A kérdőívben a kérdezetteknek arra is választ kellett adniuk, hogy milyen okokból cselekszenek, illetve nem cselekszenek a klímaváltozás ügyében. A kérdőívben megadott válaszlehetőségek közül többet is megjelölhettek, amennyiben egyetértettek velük, ezért a válaszok összege jóval több, mint 100 százalék.

A válaszokat itt is nyilvánvalóan befolyásolja a külső-belső kontrollós attitűd és a kompetencia motívum. Ha az emberek rendelkeznek ezzel, inkább fogják választani a válaszok közül az első és az ötödik választ.

A 15. táblázat mutatja, hogy milyen válaszlehetőségeket választottak a kérdezettek arra a kérdésre, hogy „miért cselekszenek” a klímaváltozással kapcsolatban.

15. táblázat. Miért cselekszik a klímaváltozás ellen?

Miért cselekszik a klímaváltozás ellen?	A választ megjelölők (%)
Úgy gondolja, ha mindenki megváltoztatja a viselkedését, annak kimutatható, igazi hatása lesz az éghajlatváltozásra	58,00%
Úgy gondolja, hogy állampolgári kötelessége védeni a környezetet	57,00%
Nagyon aggódik azért a viláért, ami a fiataloknak, a jövő generációinak hátrahagy	61,70%
Úgy gondolja, hogyha lépéseket tesz, pénzt takarít meg magának	27,70%
Fontos, hogy közvetlenül ráirányítsuk az éghajlatváltozás következményeire a figyelmet	29,00%
Egyéb, éspedig:	1,30%
Nem foglalkozik az éghajlatváltozás kérdéseivel	0,30%

A kérdezettek több választ is megadhattak, átlagosan körülbelül 2,3 válaszlehetőséget érzett magára igaznak egy-egy válaszoló. A legtöbben, 62 százalékyian a fiatalok miatti aggodalmat jelölték meg mint okot. Legkevesebben, de a válaszadókban azért mintegy 28 százaléka pénz megtakarítási célokból cselekszik.

Érdeemes megnéznünk, hogy ezek az arányok változnak-e egyes fontos háttérváltozók függvényében (16. táblázat).

16. táblázat. Miért cselekszik a klímaváltozás ellen? – alminták szerint

	Állandó népesség	Középis-kolás	Egyetemista	Tanár	Tanító	Egyházi tisztségviselő	Polgármester	Vállalkozó
Úgy gondolja, ha mindenki megváltoztatja a viselkedését, annak kimutatható, igazi hatása lesz az éghajlatváltozásra	58,0%	48,7%	68,4%	57,5%	70,0%	67,5%	67,5%	64,1%
Úgy gondolja, hogy állampolgári kötelessége védeni a környezetet	57,0%	38,5%	36,8%	52,5%	55,0%	52,5%	52,5%	38,5%

	<i>Állandó népszerűség</i>	<i>Középis-kololás</i>	<i>Egyete-mista</i>	<i>Tanár</i>	<i>Tanító</i>	<i>Egyházi tisztvi-selő</i>	<i>Polgár-mester</i>	<i>Vállal-kozó</i>
Nagyon aggódik azért a világegért, ami a fiataloknak, a jövő generációinak hátrahagy	61,7%	56,4%	50,0%	50,0%	70,0%	50,0%	50,0%	56,4%
Úgy gondolja, hogyha lépéseket tesz, pénzt takarít meg magának	27,7%	23,1%	13,2%	10,0%	5,0%	0,0%	0,0%	12,8%
Fontos, hogy közvetlenül ráirányítsuk az éghajlatváltozás következményeire a figyelmet	29,0%	46,2%	47,4%	55,0%	55,0%	55,0%	55,0%	51,3%
Egyéb, éspedig:	1,3%	2,6%	2,6%	5,0%	0,0%	10,0%	10,0%	5,1%
Nem foglalkozik az éghajlatváltozás kérdéseivel	,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

Az alminták szerinti összehasonlítás eredményeiből kiviláglik, hogy az összes almintában jóval inkább egyetértenek a figyelem ráirányításának fontosságával, mint a teljes populációban. Mindez igaz az első válaszra is, kivéve a középis-kololás almintát, akik eleve elűntek a többi ágens-csoporttól (17. táblázat).

17. táblázat. Miért cselekszik a klímaváltozás ellen – életkor szerinti különbségek

<i>Életkor</i>	<i>-24</i>	<i>25–34</i>	<i>35–44</i>	<i>45–54</i>	<i>55–64</i>	<i>65+</i>
Úgy gondolja, ha mindenki megváltoztatja a viselkedését, annak kimutatható, igazi hatása lesz az éghajlatváltozásra	47,4%	55,8%	53,2%	64,7%	59,0%	61,5%
Úgy gondolja, hogy állampolgári kötelessége védeni a környezetet	47,4%	51,9%	45,2%	61,8%	62,3%	64,6%
Nagyon aggódik azért a világegért, ami a fiataloknak, a jövő generációinak hátrahagy	57,9%	57,7%	66,1%	67,6%	54,1%	63,1%
Úgy gondolja, hogyha lépéseket tesz, pénzt takarít meg magának	21,1%	23,1%	29,0%	29,4%	31,1%	24,6%
Fontos, hogy közvetlenül ráirányítsuk az éghajlatváltozás következményeire a figyelmet	31,6%	36,5%	35,5%	17,6%	21,3%	29,2%
Egyéb, éspedig:	10,5%	1,9%	1,6%	0,0%	0,0%	0,0%
Nem foglalkozik az éghajlatváltozás kérdéseivel	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	1,5%

Életkor szerint jelentős eltérés van, mert a fiatalabbak hajlamosabbak egyetérteni azzal az állítással, hogy fontos ráirányítani a figyelmet az éghajlatváltozásra; ugyanakkor inkább az idősek értenek egyet azzal az állítással, hogy azért cselekszenek, mert ez valamiféle állampolgári kötelesség. Itt újra a korral járó „belenyugvást”, illetve külső kontrollos attitűdöt érhetjük tetten, de ugyanakkor érdekes módon ők értenek leginkább egyet azzal is, hogy ha mindenki megváltoztatja a viselkedését, akkor annak érzékelhető hatása lesz (17. táblázat).

A kérdőívben nemcsak arra a kérdésre lehetett válaszolni, hogy miért cselekszik valaki, hanem arra is, hogy miért nem. Ennek a kérdésnek az eredményei látszanak a 18. táblázaton. Nyilvánvaló, hogy az eddig vizsgált attitűd jelentős szerepet játszik a kérdésre adott válaszban, hiszen magában a válaszokban szó szerint megtalálhatjuk a vizsgált attitűdöket.

18. táblázat. Miért nem cselekszik a klímaváltozás ellen?

<i>Miért nem cselekszik a klímaváltozás ellen?</i>	<i>A választ megjelölők (%)</i>
Úgy gondolja, hogy az Ön viselkedésének megváltoztatása nincs igazán hatással az éghajlatváltozásra	52,00%
Úgy gondolja, hogy nem az állampolgároknak, a lakosoknak, hanem a kormánynak...	70,10%
Szeretne lépéseket tenni, de nem tudja, mit tehet az éghajlatváltozás ellen	8,70%
Úgy gondolja, hogy meglehetősen költséges volna lépéseket tenni az éghajlatváltozás ellen	2,70%
Nem érdeklő az éghajlatváltozás	0,30%
Egyéb, éspedig:	1,70%
Igyekszik lépéseket tenni az éghajlatváltozás ellen	24,20%

Egyrészt jól látható, hogy a kérdésre a megkérdezettek jóval kevesebb választ jelöltek meg, mint a másik kérdésre: átlagosan másfél állítással értettek egyet. Ezek közül is, minden negyedik válaszadó az „igyekszik lépéseket tenni az éghajlatváltozás ellen” opciót jelölte be. A válaszolók, akik tehát egyet tudtak érteni valamelyik, nem-cselekvést indokló állítással, 70 százaléka egyetért azzal az állítással, hogy nem az állampolgároknak, hanem az államnak kell tennie a klímaváltozásért, és ugyancsak sokan, 52 százaléknian gondolják azt is, hogy az ő viselkedésük megváltozásának nincs hatása az éghajlatváltozásra.

Ha megnézzük, hogy hogyan alakulnak a válaszok az alminták szerint, akkor a nem-cselekvésnél hasonló tendenciát látunk, mint a cselekvési indokoknál láttunk (19. táblázat).

19. táblázat. Miért nem cselekszik – alminták szerint

	<i>Állandó népesség</i>	<i>Középis-kolás</i>	<i>Egyetemista</i>	<i>Tanár</i>	<i>Tanító</i>	<i>Egyházi tisztviselő</i>	<i>Polgármester</i>	<i>Vállalkozó</i>
Úgy gondolja, hogy az Ön viselkedésének megváltoztatása nincs igazán hatással az éghajlatváltozásra	52,0%	38,5%	16,2%	7,9%	15,4%	16,7%	10,3%	22,2%
Úgy gondolja, hogy nem az állampolgároknak, a lakosoknak, hanem a kormánynak...	70,1%	43,6%	18,9%	34,2%	23,1%	22,2%	17,9%	25,0%
Szeretne lépéseket tenni, de nem tudja, mit tehet az éghajlatváltozás ellen	8,7%	41,0%	27,0%	15,8%	30,8%	27,8%	23,1%	16,7%
Úgy gondolja, hogy meglehetősen költséges volna lépéseket tenni az éghajlatváltozás ellen	2,7%	5,1%	24,3%	7,9%	20,5%	5,6%	2,6%	0,0%
Nem érdeklő az éghajlatváltozás	,3%	2,6%	5,4%	2,6%	0,0%	0,0%	2,6%	0,0%
Egyéb, éspedig:	1,7%	5,1%	13,5%	5,3%	5,1%	13,9%	2,6%	8,3%
Igyekszik lépéseket tenni az éghajlatváltozás ellen	24,2%	15,4%	27,0%	39,5%	38,5%	41,7%	53,8%	41,7%

Bár változó mértékben, de az almintákra általában nagyon jellemző, hogy kevésbé osztják azt a nézetet, hogy az államnak kellene inkább tennie valamit, nem az egyéneknek; ugyancsak kevésbé gondolják az alminták tagjai, hogy egyéni cselekedeteiknek ne lenne hatásuk. Mindez tükröződik abban is, hogy körükben jellemzően nagyobb az aránya azoknak, akik erre a kérdésre azt válaszolták, hogy igyekeznek lépéseket tenni az éghajlatváltozás ellen. Tehát itt is láthatjuk, hogy inkább jellemző rájuk a belső kontrollós attitűd és a kompetencia motívum.

Összegzés

Tanulmányunkban kifejtettük, hogy a különböző, már meglévő attitűdök milyen módon befolyásolhatják a megkérdezettek válaszait.

Feltételeztük, hogy a szabályokhoz fűződő viszony (behódolás, identifikáció, interiorizáció) jelentősen befolyásolja azt, hogy a megkérdezettek milyen lehetőségeket látnak az emberek befolyásolására a klímaváltozással kapcsolatban.

Feltételeztük azt is, hogy a külső-belső kontrollós attitűd, illetve az úgynevezett kompetenciamotívum szintén nagy hatással van a válaszokra, különösen azzal kapcsolatban, hogy a megkérdezettek mennyire látják sorsszerűnek a klímaváltozást, illetve mennyire érzik úgy, hogy tudnak tenni ellene. Ez az attitűd hatással van magára a konkrét cselekvésre is.

Feltételeztük, hogy az alminták inkább rendelkeznek majd kompetenciamotívummal, illetve inkább hajlanak majd arra, hogy a szabályokat megértessék a lakossággal és ne

behódoltatást ajánljanak. Az alminták az elemzések szerint valóban a várt irányban eltérnek az összlakosságtól attitűdjüket illetően. Különösen érdekes a tanítók viselkedése, akik a leginkább rendelkeznek azokkal a sajátos attitűdökkel (belső kontroll, kompetenciamotívum, adekvát szabálytudat), amiket az összes almintára érvényesnek vártunk.

Irodalomjegyzék

Czike Bernadett (1997): A háromféle szabály és az adekvát nevelési módszerek. *Új Pedagógiai Szemle*, március. 94–100.

Festinger, L. (1980, szerk.): *Retrospections on Social Psychology*. Oxford University Press, Oxford.

Rotter, J. B. (1990): Internal versus external control of reinforcement: A case history of a variable. *American Psychologist*, 45. sz. 489–493.